

İslâm Düşünce ve İlim Geleneğinde

Beyzâvî ve İcî

6-7 Nisan 2018

İSAM Konferans Salonu

ikinci
Klasik
Dönem

 İS A M

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

İSLÂM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

مركز البحوث الإسلامية

CENTRE FOR ISLAMIC STUDIES

Düzenleme Kurulu:

M. Suat Mertoğlu, Doç.Dr., İSAM

Tuncay Başoğlu, Doç.Dr., İSAM

Eşref Altaş, Doç.Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Mustakim Arıcı, Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi

M. Usame Onuş, Arş.Gör. Marmara Üniversitesi

Selman Üstündađ, İSAM

CUMA

10:00-10:30	AÇILIŞ KONUŞMASI: Raşit Küçük, İSAM Başkanı
10:30-12:30	AÇILIŞ OTURUMU Oturum Başkanı: M. Suat Mertoğlu Tahsin Görgün – İkinci Klasik Dönem Projesi'nin Mana ve Ehemmiyeti: İnkişafa Mâtuf Bir Keşif Faaliyetinin Ana Hatları Ömer Türker - Kelâm Geleneğinde Adudüddin el-İcî: Kelâmın Bilimsel Kimliği Sorunu Eşref Altaş – Müteahhirin Kelâmında “Mezc ve Telfiki Tedâhül”ü Nasıl Anlamalı? Mustakim Arıcı – Bir Biyografinin Yeniden İnşası: Kâdî Beyzâvî, İlişki Ağları ve Eserleri
12:30-14:30	ÖĞLE ARASI
14.30-16:10	İKİNCİ OTURUM: TEFSİR ve HADİS Oturum Başkanı: Abdülhamit Birişik Mahmut Ay - <i>Envârü't-tenzîl</i> 'in Kaynakları ve Tefsir Yöntemi Şükrü Maden - <i>Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vil</i> Literatürü Harun Ögmüş - Adudüddin el-İcî'nin Tefsirciliği ve <i>Tahkiku't-tefsîr</i> Adlı Eseri A. Taha İmamoğlu - Kâdî Beyzâvî'nin Hadis Şerhi <i>Tuhfetü'l-ibrâr</i> ve Hadisçiliği
16:10-16:20	ARA
16:20-18:30	ÜÇÜNCÜ OTURUM: FIKIH Oturum Başkanı: Şükrü Özen Hasan Hacak, İ. Rabbani Çelik - Kâdî Beyzâvî'nin Usul Düşüncesi Nail Okuyucu - Kâdî Beyzâvî'nin Fıkıh Tasavvuru ve Şâfiî Fürû-i Fıkıh Geleneğindeki Yeri Metin Yiğit - <i>el-Minhâc</i> Literatürü ve Usul Tarihindeki Etkisi Tuncay Başoğlu - Müteahhir Dönem Fıkıh Usulünde İcî
18:30	AKŞAM YEMEĞİ

CUMARTESİ

10:00-11:15	DÖRDÜNCÜ OTURUM: KELÂM ve FELSEFE 1 Oturum Başkanı: Mehmet Bulgen İlyas Çelebi - Kelâmda Değerler İlminden Hakikat Araştırmasına Geçişin Serüveni Eşref Altaş - Fârâbî'den Beyzâvî'ye Umûr-ı Âmme Osman Demirci - <i>Tavâli'ü'l-envâr</i> 'ın Şerh ve Hâşiyelerinin Dökümü ve Literatür Tahlili
11:15-11:30	ARA
11:30-13:10	BEŞİNCİ OTURUM: KELÂM ve FELSEFE 2 Oturum Başkanı: M. Cüneyt Kaya Mustakim Arıcı - İcî'de Ahlâk Felsefesinin Temel Meseleleri ve <i>Ahlâk-ı Adûdiyye</i> Şerhlerinde Yöntem Sorunu Kadir Gömbeyaz - Fırak Literatürüne Dolaylı Ancak Etkili Bir Katkı: Âmidî Tasnifini Meşhur Eden Mütakellim Adudüddîn el-İcî Osman Demir - İcî Kelâmında Fizik M. Ali Koca - Akaid - Kelâm İlişkisi Bağlamında Akaid Literatürünü Okumak: İcî'nin Akaid Risâlesi Örneği
13:10-14:30	ÖĞLE ARASI
14:30-16:15	ALTINCI OTURUM: DİL ve MANTIK Oturum Başkanı: İbrahim Halil Uçer Abdullah Yıldırım - <i>er-Risâletü'l-vaz'îyye</i> Üzerine Bazı Tespitler Taha Boyalık - İcî'nin Belâgat Anlayışı Mehmet Özturan - Neyi Nasıl tartışabilirim? İcî'de Tartışma Mantığı Murat Tala - Belâgat Geleneği Bağlamında <i>el-Fevâidü'l-Gıyâsiyye</i> Şerhi ve Hâşiyeleri
16:15-17:00	KAPANIŞ KONUŞMALARI
18:30	AKŞAM YEMEĞİ

İkinci Klasik Dönem Projesi'nin Mâna ve Ehemmiyeti: İnkişafa Mâtuf Bir Keşif Faaliyetinin Ana Hatları

Tahsin Görgün

Prof.Dr., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

“İkinci klasik dönem”in araştırılması çok boyutlu bir faaliyet olarak yürütülürse, a'zam-ı istifade tahakkuk eder. Bu sebeple bu dönemde telif edilmiş olan eserlerin neşri, tercüme edilmesi, bu eserlerin ve fikirlerin ortaya çıktıkları/dile getirildikleri dönemde olduğu kadar, öncesi ve sonrası ile irtibatı/siyak ve sibakı içinde kavranması yoluyla âlimlerin ilimleri ve fikirleri ile keşfedilmesi, bu dönemin anlaşılmasının vazgeçilmez esasını teşkil ediyor. Bir fikrin anlaşılması sadece dile getirildiği şartlarda ne anlama geldiğini belirlemekle halledilmiş olsaydı, o zaman, en eksik mânası ile sadece arkeolojik bir tarih araştırmasının konusu olarak görülmüş olurdu. Halbuki geçmiş, geçmişte olmuş olmakla birlikte bitmiş değildir; kendisinden sonra olacak olanı mümkün kıldığı ve onun öylece tahakkukunu sağladığı için, gelecek içinde de etkin varlığını sürdürmektedir. Siyasî tarih kadar, müesseseler ve düşünce tarihi de esas itibariyle siyasî hadiseler ve müesseselerde olduğu kadar düşüncede de devam eden bu sürekliliği keşfettiği ve belirli bir düzen içerisinde dile getirdiği ölçüde, günün ve geleceğin bir parçası haline gelmektedir. Bunun için de bu eserler, düşünceler ve düşünürlerle irtibat kurmanın kültürünü, daha başka bir ifade ile vasatını oluşturmak gerekmektedir. Demek oluyor ki, bu alanlarda yapılacak çalışmaların gerektiği gibi günümüz düşüncesine kazandırılması için, eserlerin neşir, tercüme ve yorumlanmasına ek daha farklı ne gibi faaliyetlerin yürütülebileceği üzerinde düşünmek önem arz etmektedir.

İslâm dünyasının son iki asırda yaşadığı süreç içerisinde geçmişteki siyaseti ve müesseseleri kadar fikirler ile de irtibatı asgari bir seviyeye düştüğü için, bu metinlerin neşredilmesi, tercüme edilmesi, hatta haklarında, sistematik bir programın parçası olmadan, bireysel olarak akademik çalışmaların yapılması, bu düşüncelerin ihya edilmesini sağlamakta sınırlı bir tesire sahiptir. Akademik çalışmaların daha sistematik bir hale getirilerek, daha geniş bir “proje” içinde yürütülmesi, verilen emeğin karşılığını alma hususunda, yani “a’zam-ı istifade” için gerekli gözükmektedir.

Bu çerçevede böylesi bir projenin pratikte nasıl olabileceğini belirlemek ve bu hususta ne gibi imkânların mevcut olduğu ve bu imkânların nasıl kullanılabileceğini göstermek üzere, özellikle okuma ve araştırma grupları oluşturularak, bunun üzerinden bu eserler ve fikirlerle irtibat kurmanın kültürünü oluşturmayı öngören bazı teklifler ortaya konulacaktır.

Eğer bu faaliyetler yürütülürse, keşfedilen eserlerin, fikirlerin ve yaklaşımların inkişaf ettirilerek, çok farklı cihetlerden yepyeni soruların açığa çıkarak, şimdiye kadar farkedilemeyen birçok meselenin halledilmesi cihetinden imkânlar sağlaması söz konusu olacaktır.

Kelâm Geleneğinde Adudüddin el-Îcî: Kelâmın Bilimsel Kimliği Sorunu

Ömer Türker

Prof.Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Adudüddin el-Îcî'nin *el-Mevâkıf*'ında gördüğümüz kelâmî tavrı, ilk olarak Gazzâlî'de, ardından Fahreddin er-Râzî'de çeşitli açılardan tartışmalarına tanık olduğumuz metafiziği fizikten bağımsızlaştırma çabası olarak değerlendirilebilir. Îcî, nesnelere dair fizikî araştırma ile metafizik araştırmasının tamamıyla ayrıştırılması, nesnelere fizikî araştırılmasının kelâmdan dışlanması ve kelâmın yalnızca bütün mümkünlerin Tanrı'ya dayandığını ortaya koyma vazifesini üstlenmesi gerektiğini düşünmüştür. Bununla birlikte herhangi bir fizikî açıklama çabasıyla çelişmeyen bir metafizik açıklamanın nasıl yapılacağı meselesini Îcî'nin yeterince tartıştığı söylenemez. Mütেকaddimîn dönemi Eş'arî kelâmcıları, şeylerin sıra düzeni ile doğrudan Tanrı'ya dayanma arasında bir çelişki olmadığını düşünmüşler, determinizmi reddetmenin doğurduğu sözde keşmekeşliği anlamlarda nedensellikte çözmüşlerdi. Fakat anlamlarda nedensellik Cüveynî tarafından elenince müteahhirîn dönemi kelâmcılarına determinizmden tamamıyla arınmış bir kelâm ile Meşşâî bilimin, mantığın gücüyle desteklenmiş determinizmi kaldı. Öyle görünüyor ki Îcî'nin amacı, kelâmı fizikten arındırıp tamamıyla metafizikleştirmek, diğer deyişle kelâmı teorik felsefenin değil, gerçek anlamda metafiziğin mukabili haline getirmektir. Tevarüs ettiği eleştirel Eş'arîlik ve bilhassa İbn Sînâcî zorunlu-mümkün ve varlık-mahiyet ayırımları da büyük bir imkân olarak görünmüş olmalıdır. Bu amacı gerçekleştirmek için kelâmı Meşşâî bilimin dayattığı determinist yapıdan ayıklaması ama kelâm ile metafiziğin konu birliğini de muhafaza etmesi gerekiyordu. Bu sebeple, mâlûm ve mevcut arasındaki lafzî ihtilâfları bir kenara bırakacak olursak, Urmevî'yi eleştirerek kelâmın metafizikle ortak olan klasik konusunu muhafaza etti ama teorik felsefenin mukabili sayılmasına sebep olan bahisleri de çıkarmayı teklif etti. Fakat sonraki dönemin biri doğrudan Îcî'nin öğrencisi olan iki önemli kelâmcısı, Sa'deddin et-Teftâzânî ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî, Îcî'nin tercihine aykırı şekilde kelâmın geleneksel yapısını muhafaza etmeyi yeğlediler. Bilhassa Cürcânî, nesnelere ve oluşların sıra düzenine ilişkin araştırmaların Eş'arîliğin temel kabulleriyle öncelendiği takdirde hiçbir mahzuru olmadığı konusunda ısrar etmiştir. Nitekim *Şerhu'l-Mevâkıf*'ta Îcî'nin görüşlerine alenen itiraz ettiği en önemli alanlardan biri de budur.

Müteahhirîn Kelâmında “Mezc ve Telfikî Tedâhül”ü Nasıl Anlamalı?

Eşref Altaş

Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Beyzâvî ve İcî'nin yaşadığı XIII ve XIV. yüzyıl müteahhirîn döneminin önemli bir evresini temsil eder. Bu döneme ilişkin iddialar birkaç başlık altında toplanabilir. Bunlar, klasik düşünce okullarının muhataplarında değişim, düşünce zümreleri arasındaki geçişlilikler, yöntemlerin tedâhülü, tümellik iddiasına farklı disiplinlerin katılması ya da bazı dinî ilimlerin felsefenin oluşturduğu imkânlarla klasik dönemdeki tümellik nüvelerini yeniden güçlü bir şekilde ortaya koymaları, düşüncenin duraklama ve gerileme yolculuğunun şerh ve hâşiyelerin hüküm sürdüğü bir zeminde yol aldığı vb.dir. Bu iddialar arasında İbn Haldûn, Taşkoprizâde ve Câbirî gibi klasik ve modern birçok müellif tarafından felsefe ve kelâm için kullanılan “mezc, telfikî tedâhül ve cem” iddiası bu tebliğin konusunu oluşturmaktadır.

Bu tebliğde müteahhirîn kelâmında mezcın mahiyeti ve söz konusu mezcın kelâmın karakteristiğini dönüştürüp dönüştürmediği üzerinde durulacaktır. Konu kelâmında muhatap, mesele, yöntem, kavram gibi farklı noktalardaki değişimler üzerinden tartışılacak ve nihayet sistemsel bir tedâhül ve mezcın olup olmadığı ele alınacaktır. Tebliğin ana iddiası Râzî, Beyzâvî ve İcî gibi mütekellimler söz konusu olduğunda kelâm ve felsefe arasında yöntem, meseleler, kavramlar ve tümel ilim olma gayesi itibariyle bir benzerlikten bahsetmek mümkünse de bunun sistemlerin çözüldüğü, iç içe geçtiği ve birleştiği anlamına gelmediğidir. Çünkü ana akım itibariyle kelâmcılar Allah'ın fâil-i muhtar olduğu, âlemin hâdis olduğu, sudûrun ve nedenselliğin reddi, dinî hayatın imkânı, nefsin mücerret cevher olmadığı ve bedensel dirilişin kabulü, tevilin sınırlılığı gibi temel iddialarını sürdürmüşlerdir. Bunun dışında cisim, zaman, hareket ve mekânın atomik olduğu, iki âlemin mümkün olduğu, göklerin oluş bozuluşa konu olduğu, felsefî suret görüşünün reddedilip bilginin izâfet olduğu, nefsin tecerrütte kurtuluşuna inanmama gibi kendi görüşlerini savunmaya devam etmişlerdir. Şu halde İbn Haldûn'un kastettiği kadarıyla meseleler ve yöntem itibariyle bir mezcden bahsetmek mümkünse de Câbirî'nin sistemlerin çözüldüğü ve telfikî bir tedâhüle mâruz kaldıkları, dolayısıyla kelâmın felsefleştiği iddiası doğru görünmemektedir.

Bir Biyografinin Yeniden İnşası: Kādî Beyzâvî, İlişki Ağları ve Eserleri

Mustakim Arıcı

Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi İlähiyat Fakültesi

Bu tebliğı üç bahis etrafında sunmayı hedefliyorum.

(i) İlk olarak niçin Kādî Beyzâvî (ö. 691/1291-1292) hakkında kapsamlı bir biyografi makalesine ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaya çalışacağım. Kādî Beyzâvî'nin biyografisi hakkında yazılan modern kaynaklar büyük oranda tez çalışmaları ve ansiklopedi maddeleri şeklindedir. Bu tür çalışmaların önemli bir kısmının klasik kaynakları yeterince taramaması, tabakat ve benzeri kaynaklardaki bilgiler arasındaki uyumsuzluğu tartışmaması ve ortaya eksik ve hatalı bilgilerle dolu bir literatürün çıkması, Kādî Beyzâvî'nin biyografisinin yeniden yazılma ve inşâ edilme gerekçeleri olarak özetlenebilir.

(ii) Tebliğde daha geniş olarak müzakere etmeyi düşündüğüm ikinci bahis Beyzâvî'nin yetiştiği çevre, İlhanlılar ile olan ilişkileri ve vefat tarihi meseleleridir. Bu bağlamda dönemsel olarak VII. (XIII.) yüzyılın ikinci çeyreğinden başlayıp VIII. (XIV.) yüzyılın ilk yarısına kadar olan süreci merkeze alırken hususan Beyzâvî'nin yaşadığı bölgeye, Şîraz ve Tebriz'de nelerin olduğuna temas edeceğim.

(iii) Son olarak Beyzâvî'nin eserlerindeki yazım üslûbunu, eserlerinin yayıldığı coğrafyaları ve çok kısa bir zamanda dolaşıma girme sebeplerini ele alacağım.

***Envârü't-tenzîl*'in Kaynakları ve Tefsir Yöntemi**

Mahmut AY

Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi İlähiyat Fakültesi

İslâmî ilimlerin hemen her dalında önemli eserler telif etmiş olan Beyzâvî'nin en önemli eseri ve hayatının sonlarına doğru yazmış olması hasebiyle belki de ilmî birikiminin ulaştığı son noktayı en iyi gösteren kitabı, *Envârü't-tenzîl* adlı tefsiridir. Bu eser, VIII. (XIV) yüzyıldan itibaren Eş'arî-Mâtürîdî İslâm coğrafyasında, medreselerde en yaygın bir biçimde okutulan ve üzerinde hâşiye, ta'lik türü eserlerin en çok yazıldığı tefsir kitabıdır.

Beyzâvî, kullandığı kaynakların veya müelliflerinin adını hiçbir yerde zikretmemektedir. Bu sebeple *Envârü't-tenzîl* üzerine yapılan araştırmalarda, onun kaynaklarına dair farklı görüşler serdedilmiştir. Ancak bizim tespitimize göre, Beyzâvî, eserini yazarken kaynak olarak yalnızca üç tefsir kitabını kullanmıştır. Onun tefsir rivayetlerinin yanı sıra lugavî, fikhî, kelâmî, felsefî, tasavvufî vb. konularda da başka herhangi bir kaynak kullanmadan yine bu üç tefsir kaynağından istifade ettiği anlaşılmaktadır. Bu üç eser; Zemahşerî'nin *Keşşâf*'ı, Râzî'nin *Mefâthü'l-gayb*'ı ve Râğıb el-İsfahânî'nin *Câmiu't-tefâsîr*'idir. Pek çok araştırmacı, üçüncü kaynak olarak Râğıb el-İsfahânî'nin *Câmiu't-tefâsîr*'i yerine *el-Müfredât*'ı'nı zikretmekle beraber bu görüş isabetli değildir.

Ayrıca *Envârü't-tenzîl*'deki tasavvufî yorumların kaynağı, tasavvufî tefsirler değildir. Beyzâvî, bu yorumları doğrudan bu kaynaklardan almamış, Râğıb el-İsfahânî'nin *Câmiu't-tefâsîr*'inden nakletmiştir. *Envârü't-tenzîl*'in ana kaynağının *Keşşâf* olduğu söylenebilir. Beyzâvî, adını hiç zikretmemesine rağmen *Keşşâf*'tan çok istifade etmiş ve ihtisar ile nakiller yapmıştır. Öyle ki eskiden beri bazı ilim adamları *Envârü't-tenzîl*'i *Keşşâf*'ın muhtasarı olarak kabul etmiştir. *Envârü't-tenzîl* üzerine yazılan hâşiyelerin *Keşşâf*'tan ve onun hâşiyelerinden alıntılarla dolu olması da bu durumu teyit etmektedir. Öyle anlaşılmaktadır ki Beyzâvî, *Keşşâf*'ın özellikle edebî ve belâğî konulardaki üstünlüğüne binaen Sünnî muhitte yaygın bir şekilde okunuyor ve okutuluyor olması üzerine, bu tefsirdeki edebî ve belâğî nokteleri de ihtiva eden, ancak bundaki Mu'tezilî görüşleri eleyen, yeri geldikçe de reddeden, Sünnî/Eş'arî geleneğin genel paradigmasıyla uyum içinde olan bir tefsir yazmayı tasarlamış ve bunda da başarılı olmuştur.

Tefsirinin mukaddime ve hâtimesindeki ifadelerinden de anlaşıldığı gibi Beyzâvî'nin muhteva ve yöntem açısından tamamen özgün bir eser koyma hedefi yoktur. Bilakis o, kendi dönemine kadar ulaşmış olan tefsir müktesebatını, içinde yaşadığı dönemin genel telif anlayışı çerçevesinde yeniden ele almıştır. Böylece mevcut tefsir birikimini, genel muhteva ve yöntemini değiştirmeden kendine has bir üslûp ile muhtasar bir şekilde aktarmaya çalışmış ve bunda da oldukça başarılı olmuştur.

Envârü't-tenzîl ve Esrârü't-te'vîl Literatürü

Şükrü Maden

Yrd.Doç.Dr., Karabük Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Tefsir edebiyatı içinde üzerine şerh, hâşiye ve ta'lik yazılması hususunda en fazla rağbet gören eser Kādî Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl*'i olmuştur. Bu bildiriye *Envârü't-tenzîl* hakkında oluşan söz konusu hâşiye literatürü ele alınmaktadır. Eserin telifinden kısa süre sonra ortaya çıkan bu hâşiyeler diğer tefsirler üzerine yazılan bütün hâşiyelerin toplamından daha fazladır. Bu geniş literatür *Envârü't-tenzîl*'e yönelik büyük ilgiyi göstermenin yanında tefsir edebiyatının da önemli bir kısmını oluşturması açısından önem arz etmektedir. Bildiriye öncelikle bu literatürün genel bir değerlendirmesi yapılmış, ardından İbnü't-Temcîd, Molla Hüsrev, Sü-yûtî, Kemalpaşazâde, İsmüddin, Sâdî Çelebi, Kâzerûnî, Şeyhzâde Muhyiddin Koc-evî, Muhaşşî Sinan, Sadreddinzâde, Siyâlkûtî, Hafâcî ve Konevî gibi muhaşşîlerce yazılmış hâşiyeler değerlendirilmiştir. Bu hâşiyeler, tefsirin tamamını kapsamaması, matbu olması, çokça istinsah edilmesi ve üstüne hâşiye ve ta'likler yazılması açısından diğerlerine göre daha öne çıkmıştır.

Tarihî açıdan bakıldığında *Envârü't-tenzîl*'e yazılan hâşiyelerle diğer ilim dallarındaki şerh-hâşiye edebiyatının telif sürecinin büyük oranda eş zamanlı olduğu söylenebilir. Bu açıdan ilk hâşiyeler VIII. (XIV.) asrın başlarında ortaya çıkıp artarak devam etmiş, X-XII. (XVI-XVIII.) asırlar arasında muazzam bir şekilde yaygınlaşmıştır. XIII. (XIX.) yüzyıldan günümüze doğru ise azaldığı görülmektedir. Hacim olarak bu hâşiyelerin az bir kısmı tefsirin tamamına yönelik iken çoğu tefsirin bir kısmı ya da çeşitli sûreler üzerine yazılmıştır. Yine âyet hâşiyelerinin yanında tefsirin mukaddimesine tahsis edilmiş olanlar da bulunmaktadır.

Envârü't-tenzîl'e diğer tefsirlerden daha fazla hâşiye yazılmasının sebepleri tefsirin özellikleri, işlevi ve dahil olduğu ilim geleneği açısından ele alınabilir. Özellikle tefsirin dilbilimsel ve kelâmî içeriği yanında veciz bir üslûba sahip olması, tefsirin anlaşılıp istifade edilmesi noktasında pek çok muhaşşîyi bir hâşiye yazmaya sevk etmiştir. Yine tefsirin bilhassa medrese müfredatında ders kitabı olmaya uygun bulunmuş olması bu literatürü besleyen etkenlerden olmuştur.

Envârü't-tenzîl hâşiyelerinde içerik olarak genellikle muhaşşîlerin tefsirin daha rahat ve doğru anlaşılabilmesini öncelikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra tefsirde tespit edilen eksikliklerin ve hataların ikmal ve tashihine de önem verilmiş, hadislerin sıhhatleri değerlendirilmiş, şiirler şerhedilmiştir. Muhaşşîler gerekli gördükleri noktalarda kendi tefsirlerini yapmışlar, Beyzâvî'ye dilbilimsel tercihler, hadislerin sıhhati, fikhî ve kelâmî görüşler noktasında bazı eleştiriler de yöneltilmişlerdir.

Adudüddin el-Îcî'nin Tefsirciliği ve *Tahkîku't-tefsîr* Adlı Eseri

Harun Ögmüş

Doç.Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi

İslâm düşüncesinin müteahhir dönemdeki en önemli temsilcilerinden biri olan Adudüddin el-Îcî (ö. 756/1355), tefsir sahasında da eser vermiştir. Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf*'ına yazdığı hâşiyede, Zemahşerî'nin ifadelerini kısa kısa açıklamakla yetinirken tefsir ilmindeki yetkinliğini asıl olarak *Tahkîku't-tefsîr fî teksîri't-tenvîr* adlı eseriyle ortaya koymuştur. Ne var ki Zemahşerî ve onun çizgisindeki Beyzâvî (ö. 685/1286) ve Ebü'l-Berekât en-Neseffî'nin (ö. 710/1310) tefsirleri gibi Kur'ân-ı Kerim'in nazım ve belâgat inceliklerini göstermeyi önceleyen bu eser, müellifin asırlarca medreselerde okutulan *el-Mevâkıf* ve *Risâletü'l-Vaz'ıyye* gibi kitaplarının aksine yeterince tanınmamıştır. Mukaddimede bizzat müellif tarafından belirtildiği üzere, eserin hazırlanışında Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*'ı ve özellikle de Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl*'inin esas alınmış olması, ilim çevrelerinde Beyzâvî'nin tefsiriyle yetinerek *Tahkîku't-tefsîr*'den müstağni kalan bir tavrın oluşmasına zemin hazırlamış olsa gerektir. Gerçekten de Îcî, çoğu zaman Beyzâvî'nin ifadelerini ya aynen veya kısmî tasarruflarla almaktadır; ancak gerek Beyzâvî'nin gerekse eserlerine müracaat ettiği Râzî (ö. 606/1209) vb. müelliflerin açıklamalarını değerlendirip tenkit ettiği ve alternatif açıklamalar getirerek tefsir ilmine katkıda bulunduğu birçok yer de vardır. Kaldı ki yaşadığı dönemin telif teamüllerinde önceki âlimlerin ifadelerinin isim zikretmeden alıntılanması bile yadırganmamaktadır. Bu itibarla *Tahkîku't-tefsîr* de, "okuyucuyu bıktıracak kadar uzun, mânayı bozup anlaşılabilir kılacak kadar da kısa olmayan" *el-Keşşâf* çizgisindeki orta hacimli diğer tefsirler kadar tanınmayı hak etmektedir. Bu tebliğde adı geçen tefsir, yazılış sebebi, metodu, kaynakları ve üslûbu bakımından tanıtılacak, müellifinin Kur'an algısı ve tefsir anlayışı, dil ve belâgat yönü, şiirle istişhat edişi, zikrettiği rivayetler ve zikrediş biçimi, kelâmî meselelere yaklaşımı, kevnî âyetleri yorumlayışı, fikhî yönü ve âyetlerden istinbatta bulunuşu vb. açılardan ele alınıp değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Kādî Beyzâvî'nin Hadis Şerhi *Tuhfetü'l-ibrâr* ve Hadisçiliği

Abdullah Taha İmamoğlu

Yrd.Doç.Dr., Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Ferrâ el-Begavî'nin (ö. 516/1122) *Mesâbîhu's-sünne* adlı eseri İslâmî ilimler geleneğinde özellikle de hadis ilminde hem önemli hem de özel bir derlemedir. Tarih boyunca bu eser üzerine otuzdan fazla şerh ve hâşiye yazılmasının en önemli sebeplerinden biri fıkıh ilminde sıklıkla müracaat edilen hadisleri ihtiva etmesinden kaynaklanmaktadır. Eserin bu vasfının kadıların hadisle istişhadında onlara kolaylık sağladığı söylenebilir.

Tebliğde *Mesâbîhu's-sünne*'nin ilk ve tam şerhlerinden biri olan Kādî Beyzâvî'nin *Tuhfetü'l-ibrâr* adlı eseri hadis şerh metodu açısından incelenecektir. Mezkûr eserin önemi aynı zamanda Beyzâvî'nin yegâne hadis eseri olmasından ileri gelmektedir. Tebliğde şârihin kaynakları tespit edilerek şerh yöntemi tahlil edilecektir. Usul olarak Beyzâvî'nin hadislerde zikredilen kelimeleri Arap dili açısından irdelediği, hadisın kelâmî ve fikhî meselelere bakan yönüne açıklık kazandırdığı müşahede edilmektedir. Lakin bu izahatı yaparken şerhi kısa tutmaya özen gösterdiği de görülmektedir. Müellifin *Tuhfetü'l-ibrâr*'ı bu özellikleri dolayısıyla mutavassıt şerhler kategorisine dahil edilebilir. Şârihin bu eserini hadis meclislerinde okuttuğu izlenimi hâkim olsa da buna dair açık bir delile rastlanmamıştır.

Tefsiri asırlarca Osmanlı medreselerinde tedarik edilen Kādî Beyzâvî'nin özellikle konu hadisler söz konusu olduğunda nakil ve akıl dengesini sıhhatli bir şekilde sergilemesi bu şerhin en mühim özelliklerindedir. Beyzâvî, tefsirinde 1051 merfû hadise müracaat etmiş, *Tuhfetü'l-ibrâr*'ın mukaddimesinde hadis usulüne dair değerlendirmelerde bulunmuş ve 4931 hadisi şerhetmiş, kelâm eseri *Tavâli'u'l-envâr*'da yirmi sekiz hadis kullanmış, *el-Gâyetü'l-kusvâ* isimli fıkıh eserinde 660 adet ahkâm hadisine müracaat etmek suretiyle Şâfiî mezhebinin görüşlerini ortaya koymuş, usûl-i fıkıh eseri *Minhâcü'l-vüsûl*'de 107 rivayete başvurmuştur. Bu rakamlar Beyzâvî'nin hadis ilmindeki derinlik ve birikimine işaret etmekle birlikte aklî ve naklî ilimlerdeki dirayetini de ortaya koymaktadır.

Kādî Beyzâvî'nin Usul Düşüncesi

Hasan Hacak*

İmam Rabbani Çelik**

*Prof.Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

**Arş.Gör., Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kādî Beyzâvî'nin yaşadığı dönem (VII./XIII. yüzyıl) mütakellim usul yazımında metafizik-mantık dilinin belirleyici olduğu bir zaman dilimidir. Mütakellim usul geleneğinde Beyzâvî'ye kadar Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) *Mahsûl*'ü, Seyfeddin el-Âmidî (ö. 631/1233) *İhkâm*'ı ve İbnü'l-Hâcib *Muhtasarü Münteha's-sûl*'ü bu dil üzerinden telif etmişlerdir. *Muhtasar*'ın konu tertibi ve muhteva bakımından büyük ölçüde *İhkâm*'ı ihtisar ettiği bilinmektedir. VII. (XIII.) asrın ikinci yarısında vefat eden Tâceddin el-Urmevî'nin (ö. 653/1255) *el-Hâsıl mine'l-mahsûl*'ü ile Sirâceddin el-Urmevî'nin (ö. 682/1283) *et-Tahsîl mine'l-mahsûl* adlı eseri ise *Mahsûl*'ün nispeten hacimli muhtasarlarıdır. Nitekim Beyzâvî'ye kadar Râzî çizgisinin birikimini yansıtan veciz bir metnin kaleme alındığını söylemek güçtür.

Kādî Beyzâvî'nin muhtasar eseri *Minhâc*, muhteva olarak çoğunlukla Fahreddin er-Râzî çizgisinin görüşlerini oldukça veciz bir şekilde özetlese de, sistematik olarak daha ziyade Âmidî ve İbnü'l-Hâcib'in eserlerindeki konu tertibine yakındır. Beyzâvî meselelere yaklaşım ve argümanların tercihinde her ne kadar Râzî mektebinden görünse de, Râzî ve takipçilerinin yer verdiği bazı meseleleri eserine almama ve bazı meselelerde farklı görüşleri tercih etme bakımından yer yer bu çizgiden ayrılmış ve Âmidî ile İbnü'l-Hâcib'in görüşlerini benimsemiştir. Benzer şekilde onun, Âmidî ve İbnü'l-Hâcib'in geliştirdiği sistematığı üzerinde bazı tasarruflarda bulunarak özgün bir tertip ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Beyzâvî, *Minhâc*'da, takip ettiği Râzî çizgisinin birikimini mütakellim usul geleneğinin diğer damarı olan Âmidî-İbnü'l-Hâcib çizgisini de dikkate alarak özlü bir şekilde ifade etmiştir.

Kādî Beyzâvî'nin Fıkıh Tasavvuru ve Şâfiî Fürû-i Fıkıh Geleneğindeki Yeri

Nail Okuyucu

Yrd.Doç.Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslâm düşüncesine muhtelif alanlarda sunduğu katkılarla haklı bir şöhret elde eden ve daha ziyade kelâm, tefsir ve usûl-ı fıkıh ilimlerine dair yazdığı eserlerle tanınan Beyzâvî, Şâfiî fürû-i fıkıhına dair eserler de kaleme almış ve “Kādî” olarak anılmayı hak edecek kadar hukukî mesaide bulunmuş bir fakih olarak Şâfiî mezhebinde önemli bir yere sahiptir. Usûlî ve kelâmî yönelimleri itibarıyla Eş'arî Şâfiîliğinin en güçlü temsilcilerinden biri olan Beyzâvî, fürû-i fıkıhta mezhebin muteber metinlerinden Gazzâlî'nin *el-Vasît'*ini ihtisar ve Şîrâzî'nin *et-Tenbih'*ini şerheden metinler kaleme almıştır.

Bunlardan *el-Vasît'in* ihtisarı olan *el-Gāyetü'l-kusvâ fî dirâyeti'l-fetvâ* günümüze intikal etmiş olup Beyzâvî'nin fıkıh tasavvuru ve mezhebe sunmak istediği katkılar hakkında fikir veren önemli bir eserdir. Beyzâvî, müteahhirîn döneminin nazarî dilini aksettirmek istediği *el-Gāyetü'l-kusvâ'ya*, fıkıh ilmine dair beş mukaddime ile başlamış; eserin bütün ana bölümlerini tasavvurât-tasdîkât ayırımına tekabül edecek şekilde tasarlayarak fikhî mesâil kavramlar ve önermeler halinde sıralamış; diğer mezheplerin muhalif görüşlerini âdâbü'l-bahs ve'l-münâzara diliyle karşılamıştır.

Bu tebliğde, mezkûr beş mukaddime üzerinden Beyzâvî'nin fıkıh tasavvuru aktarılacak ve bu eserle sunmak istediği katkılar tahlil edilerek onun Şâfiî fürû-i fıkıh geleneğindeki yeri hakkında birtakım değerlendirmeler serdedilecektir.

el-Minhâc Literatürü ve Usul Tarihindeki Etkisi

Metin Yiğit

Doç.Dr., Dicle Üniversitesi İlähiyat Fakültesi

Fıkıh usulü, diğer alanlarda olduğu gibi değişik isimler altında ekolleşerek varlığını sürdürmüştür. Usûlî ekollerin başlıcaları fikhî ve kelâmî ekollerdir. Kelâmî ekolün en önemli isimlerinden biri Fahreddin er-Râzî'dir. Onun usule ilişkin *el-Mahsûl* isimli eseri, Râzî'nin öğrencilerinden Tâceddin el-Urmevî tarafından *el-Hâsıl*, *el-Hâsıl* da Beyzâvî tarafından *Minhâc-üv-sûl ilâ ilmi'l-usûl* isimleriyle ihtisar edilmiştir.

Usul tarihinde büyük etki bırakan *Minhâc*, dönemin yaygın anlayışı gereği veciz bir metin olarak yazılmıştır. Bu sebeple günümüz okuyucusu için ilk bakışta fazla bir derinlik taşıyor gözükmez. Ancak eserin arka planı incelendiğinde büyük bir birikimin mahsulü olduğu ve ilmî bir silsilenin nihaî halkalarından birini teşkil ettiği anlaşılır.

Eser, sahip olduğu özelliklerden dolayı büyük bir ilgiye mazhar olmuş ve üzerinde çok sayıda çalışma yapılmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla esere dair elli bir şerh, dokuz hâşiye, bir ihtisar, altı nazım, beş tahriç ve iki zevâit yazılmıştır. Bunlardan ayrı olarak modern dönemde de *Minhâc* üzerinde bazı çalışmalar olmuştur. Ancak *Minhâc* eksenli çalışmalar içerisinde en fazla ilgiye mazhar olan çalışma İsnevî'nin *Şerhu'l-Minhâc* adlı eseridir.

Minhâc kendisinden sonraki usul eserleri üzerinde de etkili olmuş bir kitaptır. *Minhâc* sonrası dönemde usule dair konuşup *Minhâc*'a atıf yapmayan usulcü yok gibidir. *Minhâc*'a yazılan şerh, hâşiye vb. çalışmalar bunun bâriz kanıtıdır.

Minhâc şekil ve muhteva olarak yerleşik usul şemasını takip etmekle beraber yer yer özgün hususlar da içermektedir. Örnek olarak *Minhâc*'ın vaz' konusundaki katkıları zikredilebilir. Bilindiği üzere lisanî bahislerle ilgili tartışmaların çoğu kelimelerin vaz'ı konusuna dayanmaktadır. *Minhâc*'dan önce vaz'a dair terimlerin çoğu temayüz edip oturmuştur. Ancak bunların tamamının bir usul eserinde yer alması ilk olarak *Minhâc* ile olmuştur. *Minhâc*, vaz'ın aslî ve tâlî konularını bir bütün olarak zikretmiş ve böylece usul içinde vaz' konusundaki terminolojiyi nihaî noktaya taşımıştır. *Minhâc*, tarihte olduğu gibi günümüzde de farklı çalışmalara ilham kaynağı olabilecek özelliklere sahip özlü bir eserdir.

Müteahhir Dönem Fıkıh Usulünde İcî

Tuncay Başoğlu

Doç.Dr., TDV İslâm Araştırmaları Merkezi

Müteahhir dönem fıkıh usulünün gelişim seyrini anlamada İslâm düşünce ve ilimler tarihinin en etkili isimlerinden biri olan Adudüddin el-İcî önemli bir yer tuttuğu gibi, İcî'nin düşüncesini anlamada da fıkıh usulünün önemli bir yeri vardır. İcî'nin kelâm, dil ve usul meseleleri etrafında ortaya koyduğu eserler modern döneme kadar İslâm âleminde etkili olmuştur. Söz konusu alanlarda yazdığı eserler, birer şerh geleneği oluşturarak asırlar boyu medreselerde okutulmuş ve ilmî tartışmaların zeminini oluşturmuştur. İcî ve onun şârihleri Teftâzânî ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî, aklî ilimlerle ilgili hemen bütün alanlarda İslâm düşüncesinin yeniden inşasını hedefleyen, özellikle Osmanlı eğitim ve düşünce geleneği üzerinde de son derece etkili olan âlimlerdir.

Adudüddin el-İcî'nin usul düşüncesini anlamak, devraldığı düşünce mirasını, usul tarihinde nerede durduğunu kavramaya da bağlıdır. İcî'nin usul düşüncesi bir yandan hocası Çârperdi ve onun hocası Kâdî Beyzâvî üzerinden Fahreddin er-Râzî mektebiyle, diğer yandan da İbnü'l-Hâcib üzerinden Âmidî ile bağlantılıdır. İcî'nin günümüze ulaşan tek fıkıh usulü eseri, İbnü'l-Hâcib'in *Muhtasar*'ına yazdığı şerhtir. İcî, dönemin medreselerinde çokça okutulan *Muhtasar*'ı, öğrencilere rahatça anlaşılır kılma gibi pratik bir amacı da taşımakla birlikte, esere yazılan diğer şerhlerle karşılaştırıldığında Eş'arî usul anlayışını bu şerh üzerinden dakik bir şekilde ortaya koyma ve savunma gibi bir hedefinin bulunduğu da söylenebilir. Klasikleşmiş bir eser olarak İcî'nin şerhi, *Muhtasar* şerhleri içerisinde en yetkin ve üzerinde en çok çalışma yapılan eserdir; bu yönüyle kendisi de hem eğitim hem de usul yazımı açısından bir gelenek oluşturmuştur. Gerek İbnü'l-Hâcib'in *Muhtasar*'ı gerekse İcî'nin eseri, usul yazımında durdukları yer itibarıyla, "yeniden üretici klasikler" olarak tanımlanabilir.

İcî'nin müstakil bir usul eseri yazmak yerine bir eseri temel alarak şerh yazmasının gerekçesini tamamen içinde yaşadığı dönemin ilim zihniyetinde ve eğitim sisteminde aramak gerekir. Gerek muhtasar metinler gerekse bunlara yazılan şerhler, öğrenciyi ilmî gelenekle irtibatlandırarak meseleleri kavramasını sağlamaktadır. İcî'nin olgunluk döneminde kendi usul düşüncesini ortaya koyarken *Muhtasar*'ı merkeze almasında, bu eseri, o döneme kadar tartışılmış hemen bütün usul meseleleriyle ilgili Eş'arî usul düşüncesini ana hatlarıyla ortaya koyan bir hulâsa olarak görmesinin payı olmalıdır. Dolayısıyla ayrıntılarda farklı kanaatleri olsa da öncelikle eserin ne demek istediğini anlayıp açıklayan, gerekli yerlerde tashih ve tevcihe giden, ilâve bilgilerle zenginleştiren bir şerh yazmıştır. Osmanlılar'ın klasik çağında medreselerde okutulan usul eserleri arasında İcî'nin şerhi daima önemli bir yer tutmuş ve genellikle Teftâzânî ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin hâşiyeleri üzerinden incelenmiştir.

Kelâmda Değerler İlminden Hakikat Araştırmasına Geçişin Serüveni

İlyas Çelebi

Prof.Dr., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Uluslararası İslâm ve Din Bilimleri Fakültesi

Kelâm ilminin ana mevzuu İslâm akaidi üzerine çalışmalar, gayesi ise söz konusu akait esaslarının doğru anlaşılmasını ve öğrenilmesini sağlamak; bu esaslara yönelik haksız eleştirilere karşı İslâm'ın inanç esaslarını savunmaktır. Bu duruma göre kelâm ilminin özünü oluşturan akait, vahiy ile belirlenen ve çerçevesi vahiyyle çizilen inançlar manzumesidir. Bu manzume de yer alan esasları belirleme, sayılarını arttırma veya eksiltme yetkisi insanlara değil, Allah'a aittir. İnsan sadece naslarda mevcut olanı sübut ve delâlet durumuna göre sıralamaya tâbi tutup bir kompozisyon oluşturabilir.

Resûl-i Ekrem döneminde vahiy devam ettiği için insanlar sadece nâzil olanla sorumlu idiler ve bu hususta son noktayı koyacak bir durum söz konusu değildi. Nüzûl süreci tamamlanıp din kemale erince akait esasları tebellür etti. Âlimler de Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in beyanlarından hareketle bu esasları usûl-i selâse ve onun daha tafsilâtlı şekli olan usûl-i sitte şeklinde formüle ettiler. Sahâbe-i kirâm, tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn'in oluşturduğu Selef ulemâsı, bu sistemi aklî ve naklî yönden açıklama ve teyit etmeyi kendine esas aldı. Bu sebeple ilk dönemlerde akait ilmi, bir tür tefsir ve tevil çalışmaları şeklinde anlaşıldı. Sonra başta Mu'tezile'nin yöntemi ile hareket eden, daha sonra ise Ehl-i sünnet çizgisini benimseyenler olmak üzere pek çok kelâm bilgini yetişti. Bunlar söz konusu faaliyetlerin alanını genişleterek dil, edebiyat, mantık, kozmoloji, fizik ve metafizik konularına ilişkin bilgileri kelâmın kapsamına almaya; aklî ve naklî bilgilerin tamamını malzeme olarak kullanmaya başladılar. Böylece yine akait merkezde olmakla beraber, bunun etrafında konuya ilişkin zengin malzemeyi kullanarak bu esasları açıklama ve savunma yapan bir ilim ortaya çıktı. Bunun sonucunda kelâm ilminin yöntemi, sadece tefsirin kullandığı yönetime bağlı kalmaktan çıkıp mevcut inançları savunma ve bu amaçla yeni düşünceler ortaya koyma faaliyeti (tevil, inşâ, beyan ve cedel) şekline büründü; Basra, Bağdat, Şam ve Kahire gibi önemli kültür merkezlerinde üretilen düşünce ve birikimler kullanılmaya başlandı. II. (VIII.) yüzyılın sonlarında başlayan bu çalışmalar, V. (XI.) yüzyılın sonuna kadar devam etti. VI. (XII.) yüzyıldan itibaren kelâmda bir kabuk değiştirme ih-

tiyacı belirdi. Bu ihtiyacın ortaya konulmasında her ne kadar İbn Hazm, Şehristânî ve Cüveynî gibi kelâmcıların katkısı olmuşsa da, bu husustaki en etkili faaliyeti İmam Gazzâlî gösterdiği için, Gazzâlî adından hareketle ondan öncesi için “mütekaddimîn”, sonrası için de “müteahhirîn” tabirleri kullanılmıştır.

Mütekaddimîn döneminde kelâm ilmi ulûhiyyet (ilm-i tevhîd) etrafında yapılırken ve varlık konusu da Allah ile irtibatı yönünden ele alınırken, müteahhirîn döneminde varlık konusu merkeze konulmuş, ulûhiyyet başta olmak üzere diğer akait konuları bu mevzu etrafında tartışılmıştır. Mütekaddimîn döneminde ulûhiyyet, nübüvvet ve sem’iyyât şeklinde ifade edilen kelâm konuları, müteahhirîn döneminde yerini bilgi, umûr-i âmme, ulûhiyyet, nübüvvet ve sem’iyyât şeklindeki düzenlemeye bırakmıştır. Yeni dönemde bu ilimde mantık ve felsefe konuları önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Bu dönemde kelâm kitaplarında Kur’ânî kavramlardan ve terimlerden daha çok felsefî kavramlar ve terimler kullanılmış, aklî deliller geniş bir şekilde yer almıştır. Buna paralel olarak kelâm ilminin yönteminde de değişiklikler olmuş ve mütekaddimîn’in uyguladığı usul ve yöntemler yerini felsefî nazar, istidlâl ve kıyas şekillerine bırakmıştır. Böylece kelâm ilminde bir hedef değişimi olmasa da, bir tür araç değişikliği oluşmuştur.

Başlangıçta akaidi ispat için yola çıkan ve hedefi bu olan kelâm ilmi, aynı hedefi gerçekleştirmek için yan yollara sapmış, akaidin teyidi yerine bilgi ve varlık felsefesi yapmaya başlamıştır. Mütekaddimîn kelâmcılarının yaptığı varlık felsefesinin hedefi fizik, kimya ve astronomi gibi ilimlerin yaptığı şekilde lokal gerçekliğin değil, küllî hakikatin bilinmesine yönelikti. Onlar kelâmı bir tahakkuk olarak değil, tahalluk olarak görüyorlardı. Müteahhirîn döneminde felsefenin de etkisiyle ibre tahalluktan tahakkuka doğru yönelmiştir.

Müteahhirîn dönemi kelâmcılarından olan Fahreddin er-Râzî, Seyfeddin el-Âmidî, Ebü’l-Muîn en-Nesefî ve Adudüddin el-Îcî’nin eserlerinde bu durum açıkça görülmektedir. Aynı tür eserlerden biri olan Beyzâvî’nin *Tavâli’u’l-envâr*’ında da benzer bir muhtevayı görmekteyiz. Kādî Beyzâvî’ye göre dinî ilimlerin başı ve reisi konumundaki bir ilim olan kelâm, konu bakımından onların en büyüğü, usul ve fûrû itibariyle en doğrusu, hüccet ve delil yönüyle en güçlüsü, yöntem ve kanıtlama bakımından en yüksek olanıdır.

Fârâbî'den Beyzâvî'ye Umûr-ı Âmme

Eşref Altaş

Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kindî'nin metafiziği temelde bir teoloji olarak kavramasına karşın Fârâbî'nin metafizik telakkisi; varlığın genel hükümlerini, varlığın cinsleri ve türleri mesabesinde olan kavramları, herhangi bir tikel ilme özgü olmayan kavramları ve mevcutların ilkesi olarak Allah hakkında araştırmayı mümkün kılan bir çerçeve sunar. Fârâbî *Fî ağrâzi'l-hakîm*'de umûr-ı âmme (ontoloji) araştırmalarının çerçevesini ise varlık, mahiyet, birlik, çokluk, zorunluluk, imkân gibi kavramlar olarak belirler. Bu perspektif temel olarak İbn Sînâ ve onun öğrencileri tarafından sürdürülmüş, Râzî'nin eserlerinde ise kelâmın umûr-ı âmmesi niteliğindeki kıdem ve hudûs gibi farklı kavramların eklenmesiyle yeni bir aşamaya geçmiştir.

Bu tebliğde umûr-ı âmmenin Fârâbî'den Beyzâvî'ye gelişim seyriyle birlikte metafizik telakkilerin değişmesine bağlı olarak geçirdiği anlamsal dönüşümlere işaret edilecektir. Bu çerçevede umûr-ı âmmenin kavramlarının hangileri olduğu, niçin bu çerçeveye dahil oldukları, varlıktan ya da mahiyetten hangisini ilgilendirdikleri, vücudî mi itibarî mi oldukları vb. birçok bakımdan klasik dönemde nasıl bir ihtilâfa konu oldukları üzerinde durulacaktır.

Beyzâvî özelinde zorunlunun ve mümkünün özellikleri, hudûs ve kıdem tanımları umûr-ı âmme bağlamında yani "genel ilâhiyat"ın konusu olarak tartışılrsa da aslında teolojiye yani "özel ilâhiyat"a dair bir tartışmadır. Dolayısıyla Beyzâvî'nin genel kavramlar incelemesi, fizik yanında özel ilâhiyatın mebâdisi olacak şekilde genel bir çerçeve sunmaktadır. Genel kavramlar incelemesinde Beyzâvî'nin dikkat çeken özelliklerinden birisi onun Gazzâlî ve Râzî'den sonra zorunlu varlıkta varlık-mahiyet ayırımını savunmaya devam etmesidir. Bunun yanında Beyzâvî imkân, zorunluluk gibi kavramların felsefî gelenekteki vücudî olarak ele alınmasının doğurduğu problemleri daima Râzî ve Sühreverdî'nin geliştirdiği, "Bunlar dış dünyada varlığı olmayan aklî itibarlar ve anlamlardır" şeklindeki vurguyla çözer. Umûr-ı âmme ile ilgili meselelerin vazedilme biçimi ve tercih edilen görüşler itibarıyla, Tûsî'nin tercihlerini dikkate alan sonraki birçok kelâmcının aksine Beyzâvî, Râzî'nin yorumlarına ve görüşlerine daha yakın durur.

Tavâli‘u‘l-envâr’ın Şerh ve Hâşiyelerinin Dökümü ve Literatür Tahlili

Osman Demirci

Yrd.Doç.Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi

Bir yazım tekniği olarak şerh ve hâşiyeye, İslâm düşünce geleneğinde oldukça yaygın bir şekilde kullanılmış, muhtelif amaçlarla ve farklı hacimlerde yazılan şerhler ve hâşiyeler, bu geleneğin taşıyıcı unsurları olmuştur. Her disiplinde zaman içinde klasikleşen kurucu temel metinler telif edilmiş, sonraki dönemlerde ana metnin daha iyi anlaşılmasını sağlamak, onu ikmal etmek, eleştiriye tâbi tutmak ya da başka gayelerle şerh ve hâşiyeler kaleme alınmıştır. Bunun neticesinde kelâm ve akait sahası da dahil olmak üzere birbirinden farklı disiplinlerde devâsâ bir literatür ortaya çıkmıştır. Kelâm sahasında VII. (XIII.) yüzyılda yazılan muhtasar metinlerden biri olan Kâdî Beyzâvî'nin *Tavâli‘u‘l-envâr min metâli‘i‘l-enzâr*'ı da büyük bir şerh ve hâşiyeye literatürünün doğmasına vesile olmuştur.

Şerh ve hâşiyelerin yazılma ihtiyacını ve amacını belirleyen en önemli kurum medrese olduğundan, seçilen metin talebenin ilgisi oranında birçok çalışmaya konu olmuştur. Bununla birlikte ilmî ve edebî merakı yüksek sultanların, saray eşrafının ve bürokrasinin daha alt katmanlarındaki memurların şerh ve hâşiyelerin yazılmasında talepkâr ve önyak oldukları da bilinen bir husustur. *Tavâli‘u‘l-envâr*, yazılmasını müteakip bir ders kitabı olarak medrese muhitine girmesiyle bu metnin etrafında yoğun bir şerh, hâşiyeye ve ta'lik tarzı çalışmaların yapılmakta olduğunu görmekteyiz. *Tavâli‘u‘l-envâr* bir ders kitabı olarak seçilmiş ve sonraki dönemlerin bütün bir kelâm geleneğine damgasını vurmuştur.

Kelâm kitaplarının felsefî bir karakter kazanmasında öncülük etmiş olan *Tavâli‘u‘l-envâr*, Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209) ve Seyfeddin el-Âmidî'nin (ö. 631/1233) başlattığı felsefe ile birleştirilmiş kelâm yöntemini en üst seviyeye ulaştırarak kendisinden sonra yazılan Cürcânî'nin *Şerhu‘l-Mevâkıf*'ına ve Teftâzânî'nin *Şerhu‘l-Makâsıd*'ına örnek olmuştur.

Gerek günümüze ulaşan nüsha sayısı gerekse yapılan atıfların yoğunluğu dikkate alındığında *Tavâli‘u‘l-envâr*'ın en önemli şârihleri Şemseddin el-İsfahânî (ö. 749/1349) ve Burhâneddin el-Fergânî et-Tebrîzî el-İbrî'dir (ö. 743/1342). Etki bakımından bu iki şârihin metnlerinin ardından Cürcânî'nin İsfahânî şerhine yazdığı hâşiyeye ve Celâleddin ed-Devvânî'nin (ö. 908/1502) şerhleri gelmektedir.

Îcî'de Ahlâk Felsefesinin Temel Meseleleri ve *Ahlâk-ı Adûdiyye* Şerhlerinde Yöntem Sorunu

Mustakim Arıcı

Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bu tebliğ iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Adudüddin el-Îcî'nin *Ahlâk-ı Adudîyye*'si başta olmak üzere bazı eserlerine dayanarak nefis, huyun mahiyeti, erdem, erdemsizliklerle mücadele gibi felsefî ahlâk literatürünün önde gelen problemlerine nasıl baktığını ortaya koymayı hedefledim.

Tebliğin ikinci kısmında *Ahlâk-ı Adudîyye* üzerine yazılan on şerhi bazı sorular etrafında değerlendirmeye tâbi tuttum. Muhtasar bir ahlâk metninin şerhedilmesine niçin ihtiyaç duyulduğu, şârihlerin kaynaklarının neler olduğu ve önceki şerhleri dikkate alıp almadıkları, şârihlerin nasıl bir yazım tekniğiyle ana metni şerhettikleri ve hususi vurgularının olup olmadığını tartıştım.

Fırak Literatürüne Dolaylı Ancak Etkili Bir Katkı: Âmidî Tasnifini Meşhur Eden Mütakellim Adudüddin el-Îcî

Kadir Gömbeyaz

Yrd.Doç.Dr., Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İslâm toplumunda ortaya çıkan itikadî ve siyasî fırkalara dair mâlûmatı toplamak, bu fırkalarla görüşlerini çeşitli şekillerde tasnif etmek ve kimi zaman yetmiş üç fırka hadisine referansla söz konusu rakamla uyumlu fırka listeleri oluşturmak hemen her fırkadan âlimin çok erken dönemlerden itibaren ilgileri arasında yer almıştır. Bu bağlamda Eş'arî müelliflerin önemli bir yeri bulunmaktadır. Ana fırkalar ile bunların alt kollarının gerek kimlikleri gerekse de sayıları bakımından birbirinden farklılaşan çeşitli fırka tasniflerinin oluşturulduğu Eş'arî fırak geleneği içerisinde belli bir dönemden sonra özellikle bir fırka tasnifinin standartlaştığı ve çokça tekrar edildiği görülmektedir. Bu, Seyfeddîn el-Âmidî'nin *Ebkârü'l-efkâr*'ının son kısmında yer verdiği, aslında Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin *el-Fark beyne'l-fırak*'ı ile Şehristânî'nin *el-Milel ve'n-nihal*'inden çokça istifade etmekle birlikte kendi tasarrufları ile oluşturduğu tasnif olup sonraki dönemlerde sadece Eş'arîler tarafından değil, diğer Sünnî grupların yanı sıra Şiî, İbâzî gibi Sünnî olmayan fırkalara mensup müellifler tarafından da kullanılmıştır.

Hususan işaret etmek gerekirse Osmanlı ulemâsı tarafından en çok tekrar edilen fırka tasniflerinin başında gelmektedir. Bu durumun gerisinde ise Âmidî'nin bu tasnifini *el-Mevâkıf* isimli kelâm eserinin sonuna ek (*tezyîl*) olarak ve muhtasar bir şekilde ekleyen Adudüddin el-Îcî bulunmaktadır. Böylece Îcî, Âmidî'nin fırka tasnifini muhtasar olarak nakletmek suretiyle aslında fırak literatürü açısından küçük ve önemsiz görünen, ancak gerek kendi ilmî şahsiyeti ve eserleri gerekse de Kirmânî ve Cürcânî gibi kudretli şârihleri vasıtasıyla, "İslâm düşüncesi ve özellikle Osmanlı ilim anlayışı üzerinde kalıcı bir tesir bırakan" bir âlim karizmasıyla sonraki dönemde en çok tekrar ve tercih edilen bu tasnifin meşhur hale gelmesine vesile olarak etkili bir katkı yapmıştır.

Îcî Kelâmında Fizik

Osman Demir

Doç.Dr., Gazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Adudüdin el-Îcî'nin fizik görüşünü *el-Mevâkıf* merkezinde ve betimleyici bir tarzda ortaya koymayı vaat eden bu tebliğ, Îcî'den önceki kelâmcıların tabiata bakışı hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra müellifin âlemin yapısı ve işleyişi hakkındaki görüşleri ile atomculuk ve hilomorfizim incelemelerine yer vermekte, ardından kâdir-i muhtar tanrı, âdet ve nedensellik görüşü ile bunun kelâmî dünya modeliyle ilişkisi üzerinde durmaktadır.

İlk dönemden itibaren ulûhiyeti savunma ve inkârcı akımlara cevap vermenin yanında vahiyyle uyumlu bir evren tasavvuru oluşturmak adına doğa incelemelerine yönelen kelâmcılar, Fahreddin er-Râzî ile başlayan müteahhirîn döneminde tabiat konularını itikadî hedeflerin tetkikine dönük ve evrensel meseleleri çözmeye iddiası taşıyacak biçimde ontolojik bir zeminde tartıştılar. Adudüdin el-Îcî'nin önemli kelâm eseri *el-Mevâkıf*'ı ilk dönem sistematüğinden ayıran hususlardan biri, cevher-araz bahislerinde klasik fizik konularını ilk dönemle kıyaslanmayacak şekilde muhtevalı incelemesi ve geleneğin önüne koyduğu meseleleri hakikat araştırmasının bütün yönlerini dikkate alarak çözmeye niyetinde olmasıdır. Bu sebeple ilk dönem kelâmı ve Râzî'nin eserleriyle kıyaslandığında fiziği geniş çapta tartışan Cürcânî'nin izahları ile beraber sonraki döneme aktarılan *el-Mevâkıf* konuyla ilgili önemli metinler içinde yer alır.

Büyük oranda İbn Sînâ ve Râzî arasındaki gerilimin ortaya çıkardığı sorunlara odaklanan Îcî'nin fizik görüşü, onun Eş'arî-kelâmî bakış açısının bir uzantısıdır. Buna göre hâricî dünyayı oluşturan ve bölünmeyen cüzlerden oluşan nesnelere, varlığını ve sürekliliğini fâil-i muhtara borçludur. Tabii ilişkiler düzeni, arazların sürekli yaratılmalarına dayalı âdet teorisiyle açıklanır. Bazı yerlerde tabii sebeplere dayalı açıklamalar yapan Îcî nihayetinde bunları da okasyonalist tavra uygun biçimde ilâhî kudretin müdahalesine açık görür. Tutarlı bir teori ortaya koymak adına, zaman, mekân ve hareketin de süreksiz niceliğini kabul eder.

Atomculuk ile hilomorfizmi ise nokta, doğru, yüzey, açı, paralel ve daire gibi kavramlar üzerinden fizik, geometri ve astronomi alanına dair önermelerle gözden geçirirken her iki modeli hem zayıf delilleri çürüterek hem de güçlü delillerin her ikisi için düşünülebileceğini göstererek sorgular. Bunun gibi cisim tanımında felsefî ve kelâmî görüşleri, heyûlâyı cevhere, sureti ise arazlara yaklaştırarak inceleyen ve doğal cismin şeklini boyutların sonluluğunun gereği olarak görürken felsefî karşı koymalara cevap veren güçlü bir atomculuğu tesis etmeye uğraşır. O, arazların iadesi, beka sıfatı ve cisimlerin zatlari ile ayrışması gibi konularda önceki Eş'arî tezlerle muhalefet ederken, cismin tanımı, itimat ve tevlit gibi bahislerde de Mu'tezile'yi eleştirir.

Akaid-Kelâm İlişkisi Bağlamında Akaid Literatürünü Okumak: İcî'nin Akaid Risâlesi Örneği

Muhammed Ali Koca

Arş.Gör., Yalova Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi

Bu tebliğde genel olarak kelâm âlimlerinin değişik hacimlerde kelâm eserleri yazmaları yanında, herhangi bir meseleyi tahkik etmeyen akait risâlelerini, niçin “tekrar ve yeniden” yazdıkları sorusuna, müteahhirîn dönemi Eş‘arî âlimlerinden biri olan Adudüddin el-İcî'nin *el-Akâidü'l-Adudiyye*'si özelinde cevap aranmaktadır. Bu bağlamda öncelikle akaidin ne anlama geldiği ve özelliklerinin neler olduğu, akait risâlelerinin bize ne tür bir akait verdiği, akait-kelâm ilişkisinin nasıl kurulabileceği ve akait risâlelerinin yazım tarzının ne olduğu tespit edilecektir. Kelâmcılar İslâm akaidi kavramını biri genel diğeri özel olmak üzere iki anlamda kullanmaktadır. Buna göre özel anlamı itibariyle İslâm akaidi, müslümanların üzerinde ittifak ettikleri ve reddi küfrü gerektiren inanç esaslarını ifade ederken, genel anlamı itibariyle özel anlamına ek olarak mezheplerin ihtilâf edip, farklı sonuçlara ulaştıkları ve *mezheplerce yakîn* ifade eden nazarî inanç meselelerini göstermektedir.

İslâm akaidinin söz konusu anlamlarıyla akait risâlelerinin içerdiği akait arasında biri tümellik-tikellik diğeri ise mutlaklık-mukayyetlik olmak üzere iki şekilde ilişki kurulabileceği teklifinde bulunmaktayız. Diğer taraftan kelâm âlimlerinin İslâm akaidi için kullandıkları “Akait, Kur'an ve sünnetten alınmalıdır”, “Yakînî delillere dayanmalıdır” ve “Artma azalma kabul etmez” gibi ifadeleri genel anlamdaki İslâm akaidi ile özel anlamdaki İslâm akaidi arasında kurduğumuz ilişkiler çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Son olarak ise İcî'nin *el-Akâidü'l-Adudiyye*'yi yetmiş üç fırka hadisinde kurulacağı bildirilen fırka-yı nâciyenin akaidini ortaya koymak ve özellikle de Eş‘arîler'in ittifakla kabul ettiği akait konularını aktarmak için kaleme aldığına dikkat çekilecek; akabinde muhtasar eserlerin genel özellikleri bağlamında akait literatüründeki dinamik sürece işaret edilecek ve İcî'nin diğeri akait risâlelerinden farklı olarak zikri geçen literatüre yaptığı katkıyı göstermek üzere *el-Akâidü'l-Adudiyye*'si belirlediğimiz bazı kriterler çerçevesinde değerlendirilecektir.

er-Risâletü'l-vaz'ıyye Üzerine Bazı Tespitler

Abdullah Yıldırım

Arş.Gör., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Müteahhir dönemin meşhur kelâmcısı Adudüddin el-Îcî çağının ruhuna uygun olarak, kelâm/felsefe yanında fıkıh usulü, tefsir, ahlâk, dil/belâgat, âdâbü'l-bahs gibi teorik inceleme alanlarının tamamında metin telif etmiştir. Bütün bu araştırma ve telif sürecinde *tahkik* kavramını düşüncesinin yöntemi olarak benimseyen Îcî, ele aldığı bütün meseleleri, ilgili konuda daha önce dile getirilmiş görüşlerin ve bu görüşlerin dayandığı delillerin tamamını dikkate alarak, eleştirel bir okumaya tâbi tutmuş ve derinlikli bir biçimde sorgulamıştır. Muhakkikin, *dinsel varlığın metafizik ilkesini* teşkil eden vaz' kavramına ilişkin okuması da, bu eleştirel ve sorgulayıcı tutumun bir tezahürü olarak görülebilir.

er-Risâletü'l-vaz'ıyye Îcî'nin telif ettiği metinler içinde en ilgi çekici örneklerden birini teşkil eder. Metin sınırlı hacmine (yaklaşık bir sayfa) karşın İslâm dil bilimi geleneğinde oldukça büyük ve derin bir iz bırakmıştır. Nitekim Îcî'nin metni ile meşhur bir tartışmaya dönen vaz' sorunu, süreç içerisinde şerh, hâşiye vb. formlarda üretilen çok sayıda metinle bağımsız bir literatür haline gelmiş, nihayet sistematik bir ilim olarak tanımlanmıştır.

Bu tebliğde öncelikle *er-Risâletü'l-vaz'ıyye*'nin içeriği kısaca özetlenerek vaz' tartışmasının kaynağını teşkil eden ve aynı zamanda metnin sebeb-i telifini oluşturan temel mesele (genel vaz' – özel mevzû' leh kategorisi) ortaya konacaktır. Akabinde söz konusu içerik göz önünde bulundurularak genel olarak *ilmü'l-vaz'*, özel olarak ise *er-Risâletü'l-vaz'ıyye* hakkında umumi bir tasavvur oluşturabilmek için aşağıdaki sorular muvâcehesinde bazı tespitlerde bulunulacaktır: a) Lugat, sarf-nahiv, belâgat vb. Arap dil ilminin temel disiplinleri ile *ilmü'l-vaz'* arasında nasıl bir ilişki vardır? Sistematik bir ilim olarak vaz'ın temel kavramları ve tartışma konuları nelerdir? b) Vaz' bilgisi ve tartışmasının Îcî öncesi durumu nedir? Bu tarihsel akışta Îcî'nin metni nerede durmaktadır? c) Üçüncü vaz' kategorisinin tespiti tam olarak ne anlama gelmektedir? d) *er-Risâletü'l-vaz'ıyye* sonraki literatürü ne ölçüde etkilemiştir?

Îcî'nin Belâgat Anlayışı

M. Taha Boyalık

Yrd.Doç.Dr., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Uluslararası İslâm ve Din Bilimleri Fakültesi

İslâm ilim geleneğinin “ikinci klasik” denilen dönemine yön veren âlimler, farklı ilim dallarına yönelerek birden fazla alanda derinleşmişlerdir. Aduddin el-Îcî de (ö. 756/1355) bu âlimlerden biridir. Kelâm, usul, tefsir, belâgat, vaz’ gibi farklı alanlarda uzmanlaşan Îcî, kelâm ve vaz’ alanlarında kurucu ve sistemleştirici bir rol üstlenmiş, eser verdiği diğer ilimlerde ise literatüre kısmî katkılar sağlamıştır. Belâgat da onun kısmî katkılar sağladığı ilimler arasındadır. Îcî belâgat alanına Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-ulûm* adlı eserindeki belâgat bölümünün bir muhtasarı olan *el-Fevâidü'l-Gıyâsiyye* ve Kazvî'nin (ö. 739/1338) *Telhîsu'l-Miftâh* adlı eserinin bir muhtasarı olan *el-Medhal fi ilmi'l-meânî ve'l-beyân ve'l-bedî'* adlı iki eserle katkı sağlamıştır. Îcî'nin yaşadığı dönem, kavramsal gelişim ve dönüşümlerin sahnelendiği uzun bir geçmişe sahip olan belâgat geleneğinin olgunluk evresine tekabül etmektedir. Îcî sözü edilen eserlerinde müstakil bir belâgat nazariyesi geliştirmemiş, bunun yerine Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078), Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209) ve Sirâceddin es-Sekkâkî çizgisinde şekillenen *meşârika* belâgat geleneğine eklenerek küçük dokunuşlarla bu çizgiye katkılar sağlamıştır. Özellikle *el-Fevâidü'l-Gıyâsiyye*'de *Miftâh* metninin sistematığına yönelik önemli müdahaleler göze çarpmaktadır. Meselâ meânî ilminin konuları *Miftâh*'takinden farklı şekilde tasnif edilmiştir. Öte yandan Îcî'nin belâgat alanındaki etkisi yalnızca metinlerinin içeriğiyle ölçülmemelidir. Saygın ve etkili bir âlim olarak o, belâgat alanındaki tercihleriyle de alana yön vermiştir. Bu açıdan bakıldığında, onun ihtisar etmek üzere Sekkâkî'nin *Miftâh*'ı ile Kazvî'nin *Telhîs*'ini seçmesi önemlidir. O böylece, Cürcânî – Râzî – Sekkâkî çizgisindeki ana akım belâgat mektebini gündemde tutarak bu mektebe yönelik okumaların önünü açmıştır. Bu dolaylı etkinin ayrıntıları, coğrafya ve tarih/dönem eksenli belâgat tarihi çalışmalarıyla ortaya çıkarılabilecektir. Bu bildiride belâgatın tarihî seyrine ve başlıca kırılma noktalarına değinildikten sonra Îcî'nin belâgat geleneğinin neresinde durduğu ve alana ne tür katkılar sağladığı sorularına cevap aranacaktır.

Belâgat Geleneği Bağlamında *el-Fevâidü'l-Gıyâsiyye* Şerh ve Hâşiyeleri

Murat Tala

Öğr.Gör.Dr., Necmeddin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi

İslâm ilim ve düşünce geleneğinde belâgat merkezi bir rol üstlenir. Abdülkâhir el-Cürcânî'nin *Esrârü'l-belâga* ve *Delâilü'l-i'câz* adlı eserleriyle bu alanda büyük bir gelişme sağlamış olmakla birlikte bunlar onun müstakil bir ilim olarak teşekkülü için yeterli değildir. Fahreddin er-Râzî'nin gayretleriyle gelişimini sürdüren belâgat, Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-ulûm* adlı eseriyle müstakil bir ilim haline gelir. Bu eser belâgatın ilim haline gelme noktasıdır. Daha sonra belâgat, büyük ölçüde *Miftâhu'l-ulûm* merkezli eserler etrafında gelişimini sürdürür. Söz konusu gelenek içerisinde Kazvî'nin *Telhîsü'l-miftâh*'ı baskın üçlü çerçevenin (meânî-beyan-bedî') temel metni haline dönüşür. Teftâzânî'nin *el-Mutavvel* ve *Muhtasarü'l-meânî* adlı eserleri varlık bulduktan sonra ise yeni bir kırılma yaşanır. Belâgat geleneği artık büyük ölçüde bu iki otorite eser üzerine düşülen şerh ve hâşiyeler suretine bürünerek günümüze kadar devam edecek en güçlü geleneğini oluşturur. Öte yandan, belâgatın ikili çerçevesini (meânî-beyan) benimseyen *el-Fevâidü'l-Gıyâsiyye*, *Telhîsü'l-miftâh* kadar geniş bir gelenek oluşturmaya da *Miftâhu'l-ulûm* muhtasarları içerisinde en güçlü ikinci metin olarak varlığını sürdürür. *el-Fevâidü'l-Gıyâsiyye* etrafında öbeklenen şerh ve hâşiyeler literatürü, belâgat tarihinde önemli bir halka teşkil eder.

Adudüddin el-Îcî'nin *el-Fevâidü'l-Gıyâsiyye*'si etrafında gelişen şerh ve hâşiyeler literatürünü inceleyen bu çalışma, ilimlerin metinleşme sürecinin mahiyeti, İslâm kültüründe ilim, anlam ve telif geleneğinin ruhu ve İslâm âlimlerinin ortak lehçesi olan "ıdrak dili" gibi hususları özellikle vurgular. Belâgat ilminin kuruluş ve metinleşme süreci hakkında çizgisel bir değerlendirmeye yapar. *el-Fevâidü'l-Gıyâsiyye* literatürünün belâgatın metinleşme sürecindeki yerine işaret eder. Söz konusu literatüre ait ürünleri tespitte çalışır. Literatürün hacmi, genel özellikleri, kronolojik ve coğrafi dağılımı, tedristeki durumu, nüshaların hayat ve yolculukları meselelerini inceler. Ayrıca literatür içi şerh ve hâşiyelerin irtibatları, şerhlerde sürekli kalan ve değişen hususlar, literatür dışı metinlerle bağlantılar, literatür içi ürünlerde İcî'ye yönelik tenkitler, bu literatürün İslâm düşüncesindeki önemi gibi konuları irdeler. *el-Fevâidü'l-Gıyâsiyye*'nin söz varlığının, şerhlerden tecrit edilecek metinler aracılığı ile sağlam bir şekilde inşasının imkânlarına işaret eder.

Neyi Nasıl Tartışabilirim? İcî'de Tartışma Mantığı

Mehmet Özturan

Yrd.Doç.Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

“İkinci klasik dönem” İslâm düşüncesinin belirgin vasıflarından biri, mantık dilinin yaygınlaşmasına ek olarak, mantığın ilmî bir tartışmada nasıl kullanılacağına yönelik âdâbü'l-bahs ve'l-münâzara türündeki metinlerin oluşturulması ve bunların ilmî eserlerin formel içeriğini belirlemesidir. Münazara ilmi gerçeğe ulaşma gayesi dışında hiçbir amacı olmayan fakat karşıt iddialara sahip iki kişinin birbirlerine nasıl itiraz edeceklerine; neyi, nasıl gerekçelendirmeleri gerektiğine yönelik adımları öğretmeyi hedefler. Bu ilim için önemli metinlerden biri de Adudüddin el-İcî'nin *Risâletü'l-Âdâb ve'l-münâzara* adlı eseridir.

Eserde ilmî bir tartışmada üç farklı hamle olan men', muâraza ve nakza yer verilmektedir. Men', kıyasın tek bir öncülünü, nakz kıyasın öncüllerini, muâraza ise kıyasın tamamını çürütmeyi hedef alır. Bu tebliğde İcî'nin bir paragraflık, sonra derece kısa metni üzerinden, bahsedilen hamleleri diğer münazara metinleri ile karşılaştırmaya, onun önerdiği ilmî tartışma adımlarını göstermeye çalışacağım.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

A series of 20 horizontal dotted lines, evenly spaced, spanning the width of the page, intended for writing or drawing.

KATILIMCILAR (Tebliğ Sunanlar)

1. **Abdullah Taha İmamoğlu**, Trakya Üniversitesi (Edirne)
2. **Abdullah Yıldırım**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi
3. **Eşref Altaş**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi
4. **Harun Öđmüő**, Necmettin Erbakan Üniversitesi (Konya)
5. **Hasan Hacak**, Marmara Üniversitesi (İstanbul)
6. **İmam Rabbani Çelik**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi (Bolu)
7. **İlyas Çelebi**, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
8. **Kadir Gömbeyaz**, Kocaeli Üniversitesi
9. **Muhammet Ali Koca**, Yalova Üniversitesi
10. **Mehmet Taha Boyalık**, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
11. **Mahmut Ay**, İstanbul Üniversitesi
12. **Mehmet Özturan**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi
13. **Metin Yiğit**, Dicle Üniversitesi (Diyarbakır)
14. **Murat Tala**, Necmettin Erbakan Üniversitesi (Konya)
15. **Müstakim Arıcı**, İstanbul Üniversitesi
16. **Nail Okuyucu**, Marmara Üniversitesi (İstanbul)
17. **Osman Demir**, Gazi Üniversitesi (Ankara)
18. **Osman Demirci**, Karadeniz Teknik Üniversitesi (Trabzon)
19. **Ömer Türker**, Marmara Üniversitesi (İstanbul)
20. **Şükrü Maden**, Karabük Üniversitesi
21. **Tahsin Görgün**, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
22. **Tuncay Başoğlu**, İSAM

İslâm Düşünce ve İlim Geleneğinde

Beyzâvî ve İcî

sem
poz
yum

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

İSLÂM ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

مركز البحوث الإسلامية

CENTRE FOR ISLAMIC STUDIES